

HUMANITIES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.6.10>

KONCEPCJA „UKRAINA” JAKO KLUCZOWA W KONCEPCJI TWÓRCZOŚCI B. ANTONENKI-DAWYDOWYCZA

Kateryna Bilobrovska

*aspirantka Katedry Literatury Ukrainńskiej i Obcej
Krzyworońskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego (Krzywy Róg, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-6006-9681
protopopovacaterina@gmail.com*

Adnotacja. W artykule podkreślono realizację koncepcji „Ukraina” i jej semantycznych markerów w twórczym dziedzictwie B. Antonenki-Dawydowycza. Obraz świata artysty można określić jako czysto narodowy, głęboko ukraiński, który skłania się ku poznaniu swego korzeni, dlatego koncepcja „Ukraina” jest główną w twórczości pisarza. Różne przejawy koncepcji przedstawiono w powieściach „Potomkowie pradziadków”, „Za parawanem”, opowieściach „Śmierć”, „Pieczęć”, opowiadaniach „Synia wołoszka”, „Oświeceniowcy”, „Słowo matki”, „Szczęście”, „Babie opowieści”, „Shuraburia”, dramacie „Rycerze absurdu” itp.

Koncepcja ta jest dominująca w konceptosferze twórczości pisarza i ma wypełnienie indywidualnie-autorskie: jest reprezentowana przez artystę w skupieniu etniczno-kulturowym, poprzez kwintesencję kodu genetycznego narodu i realiów kulturowo-historycznych. Koncepcja „Ukraina” wywodzi się z własnych nazw; wydarzeń historycznych i osobowości z przeszłości; obywateli świadomych narodowo; obrazów kobzarów, kozakowania i czumakowania; języka ukraińskiego, osobowości i dzieł ukraińskich artystów, folkloru; cech środowiska; ukraińskich zwyczajów i tradycji ludowych; autentycznego życia narodowego. Szczytowe przejawy tej koncepcji są skoncentrowane w reprezentacji świętego obrazu matki.

Słowa kluczowe: koncepcja, analiza pojęciowa, Ukraina, ojczyzna, patriotyzm, świadomość narodowa, odrodzenie narodowe, idea narodowa.

THE CONCEPT OF «UKRAINE» AS THE KEY IN THE CONCEPTOSPHERE OF B. ANTONENKO-DAVYDOVYCH'S CREATION

Kateryna Bilobrovska

*Postgraduate Student at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-6006-9681
protopopovacaterina@gmail.com*

Abstract. The article highlights the implementation of the concept of «Ukraine» and its notional markers in B. Antonenko-Davydovych's creation. The artist's picture of the world can be characterized purely national, deeply Ukrainian, which tends to know its roots, therefore the concept of «Ukraine» is the main in the writer's creation. Various manifestations of the concept are presented in the novels «Nashchadky pradidiv», «Za shyrmou», in the stories «Smert», «Pechatka», «Synia Voloshka», «Prosvitiany», «Slovo materi», «Shchastia», «Babyni kazky», «Shuraburia», in the drama «Lytsari "absurdu"» etc.

This concept is dominant in the conceptosphere of the writer's creation and has an individual and authorial content: it is represented by the artist in an ethnocultural focus, through the quintessence of the genetic code of the nation and cultural-historical realities. The concept of «Ukraine» is explained through proper names; historical events and personalities of the past; national consciousness citizens; images of kobzars, kozakuvannia and chumakuvannia; Ukrainian language, personalities and works of Ukrainian artists, folklore; features of the environment; Ukrainian folk customs and traditions; authentic national mode of life. The highest manifestations of this concept are concentrated in the representation of the sacred image of the mother.

Key words: concept, conceptual analysis, Ukraine, motherland, patriotism, national consciousness, national revival, national idea.

КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» ЯК КЛЮЧОВИЙ У КОНЦЕПТОСФЕРІ ТВОРЧОСТІ Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

Катерина Білобровська

аспірантка кафедри української та зарубіжної літератур

Криворізького державного педагогічного університету (Кривий Ріг, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-6006-9681

protopopovacaterina@gmail.com

Анотація. У статті висвітлено реалізацію концепту «Україна» та його смислових маркерів у творчій спадщині Б. Антоненка-Давидовича. Картину світу митця можна схарактеризувати як суто національну, глибинно українську, що тяжіє до пізнання свого коріння, тому концепт «Україна» є наскрізним у творчому доробку письменника. Різні вияви концепту представлено у романах «Нащадки прадідів», «За ширмою», повістях «Смерть», «Печатка», оповіданнях «Синя Волошка», «Просвітяни», «Слово матері», «Щастя», «Бабині казки», «Шурабуря», драмі «Лицарі “абсурду”» та ін.

Цей концепт є домінантним у концептосфері творчості письменника й має індивідуально-авторське наповнення: його репрезентовано митцем в етнокультурному фокусі, крізь квінтесенцію генетичного коду нації й культурно-історичних реалій. Концепт «Україна» есплікється через власні назви; історичні події та особистості минулого; національно-свідомих громадян; образи кобзарів, козакування й чумакування; українську мову, особистості й твори українських митців, фольклор; особливості довкілля; українські народні звичаї й традиції; автентичний національний побут. Вершинні вияви цього концепту сконцентровано у репрезентації сакрального образу матері.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, Україна, батьківщина, патріотизм, національна свідомість, національне відродження, національна ідея.

Вступ. У художніх творах української літератури сфокусовано духовні цінності, репрезентовано етнокультурний код нації, національну самобутність, відтворено своєрідний просвітницький потенціал. Літературні тексти виступають синтезом думок: зберігаючи культурну й історичну пам'ять, сприяють динамічному розвитку культури шляхом відродженням забутих, історично втрачених і продукуванням нових смислів. Твори Б. Антоненка-Давидовича не є винятком й позначені такими особливостями, як-от: глибока віра персонажів у майбутнє України, їх єдність з народом, любов до батьківщини й рідної мови тощо. Одним із варіантів дослідження й аналізу художнього твору є концептуальний аналіз, що передбачає дослідження тексту з позиції виокремлення концептів – базових одиниць когнітивної лінгвістики. Концепт репрезентує ментальні й психічні процеси у свідомості людини. Механізм мислення людини передбачає пізнання світу й отримання знання, наслідком чого в її свідомості формуються й зберігаються концепти, змістовним наповненням яких є результати, висновки, що їх доходить людина, у процесі структуризації й впорядкування інформації з навколишнього світу. Концепт є індивідуальним феноменом, що віддзеркалює розуміння людиною життєвих реалій, її поглядів на світ тощо.

Концепт «Україна» має домінантне значення у національному культурному просторі, є константою в українському самоозначувальному дискурсі. До проблеми дослідження цього концепту у художніх творах зверталось чимало науковців. Зокрема, Е. Боєва, І. Заремська, А. Огар, В. Остапчук, О. Павлушенко, О. Переломова, Л. Підкамінна, І. Хоменська, О. Юрченко, Г. Яструбецька та ін. Ними було розглянуто концепт «Україна» у творчості А. Кашенка, Л. Костенко, Є. Маланюка, І. Огієнка, О. Стефановича, В. Стуса, Лесі Українки, Т. Шевченка та ін.

Різні аспекти творчості Б. Антоненка-Давидовича репрезентовано у дослідженнях О. Бикової, Л. Бойка, А. Дмитренко, В. Дмитренко, С. Жигун, Н. Колошук, О. Крижановської, М. Кузьміна, М. Нестелєса, І. Приліпко, О. Хамедової, Г. Хоменко, О. Хмель та ін. Однак убачаємо відсутність розвідок, акцентованих на виокремленні й спробі інтерпретації концепту «Україна» у творчому доробку Б. Антоненка-Давидовича. Саме цим обумовлена актуальність нашої наукової розвідки, а також підсиленням інтересом до формування національної ідентичності, свідомості й характеру на сучасному етапі розвитку України. **Мета дослідження** полягає у з'ясуванні специфіки вираження концепту «Україна» та його смислових маркерів у творчій спадщині Б. Антоненка-Давидовича.

Основна частина. Для реалізації поставленої мети передбачаємо виконання таких завдань: окреслити особливості репрезентації концепту «Україна» у художньому переосмисленні Б. Антоненка-Давидовича; визначити та обґрунтувати смислове навантаження маркерів концепту «Україна» у творах письменника.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом для дослідження стали тексти художніх творів Б. Антоненка-Давидовича – новели, оповідання, повісті, романи, літературні репортажі, драматичний твір, спогади, епістолярій письменника. Для досягнення поставленої мети та завдань ми послуговуємось загальнонауковими методами – аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, аналогія. Однак основним методом нашого дослідження є концептуальний аналіз, що полягає у моделюванні смислових маркерів (номінація конотацій концепту) та їх репрезентації. За допомогою цього методу здійснена спроба цілісної репрезентації концепту «Україна» у творчості Б. Антоненка-Давидовича.

Результати та їх обговорення. Вивчення історії української літератури важко уявити без літературних груп, які утворювали культурно-мистецький осередок, згуртовуючи письменників й критиків з метою дружнього співробітництва, взаємодопомоги, розвитку тощо. Однією з таких є «Ланка»-МАРС, завдання якої

«полягало в правдивому зображенні сучасності, продовженні традицій української та світової культури» (Крижановська, 2021: 11). Творчість митців «Ланка»-МАРС уважають одним із найкращих художніх здобутків їх доби. Письменники цієї літературної групи на перший план висували естетичні канони художніх творів, були зорієнтовані на «постійне самовдосконалення, написання високомистецьких творів, поглиблену увагу до нових суспільних процесів, світосприйняття людини» (Дмитренко, 2017: 102). Активним учасником літературного об'єднання був Б. Антоненко-Давидович. Пізніше саме він став духовним батьком шістдесятників. «Борис Дмитрович перекинув місток з 20-их у 60-ті роки. Ми від нього запалювались» (Залеська-Онишкевич, 1994: 116), – зазначає А. Пашко.

Україноцентризм письменника зародився ще в дитячі роки й набув чітких обрисів у юнацтві, чому є багато свідчень (автобіографія, спогади самого митця і його сучасників, автобіографічні твори та ін.). Картину світу Б. Антоненка-Давидовича можна схарактеризувати як суто національну, глибинно українську, що тяжіє до пізнання свого коріння, прагнення інтегрувати українську літературу у світовий літературний контекст, зберігаючи при цьому національні особливості та ідентичність.

В. Дмитренко, з'ясовуючи місце і роль Б. Антоненка-Давидовича в історії української літератури, зокрема літературному процесі 20-30-х років ХХ століття, зазначає: «Епіцентром творчості митця стала Україна з її епохальними потрясіннями: революція, громадянська війна, відчайдушні спроби здобути державну незалежність, голод. Своєрідність полягає в розкритті кризи психології людини, яка намагається знайти себе в такому складному й незрозумілому світі. Крізь призму людської душі, людських трагедій віддзеркалилися в творах письменника суспільно-історичні та естетичні процеси доби» (Дмитренко, 1997: 19–20).

Відтак, враховуючи вищезазначені факти, домінантним у концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича вважаємо концепт «Україна», який репрезентовано митцем в етнокультурному фокусі, крізь квінтесенцію генетичного коду нації й культурно-історичних реалій. Так, у творах письменника цей концепт має декілька варіантів експлікації: власні назви; історичні події та особистості минулого; національно-свідомі громадяни; образи кобзарів, козакування й чумакування; українська мова, особистості й твори українських митців, фольклор; особливості довкілля; українські народні звичаї й традиції; автентичний національний побут. Вершинні вияви цього концепту сконцентровано у репрезентації сакрального образу матері.

Україна як власна назва у творчій спадщині Б. Антоненка-Давидовича зустрічається лише на позначення країни, як географічна назва. Тому цей концепт репрезентовано не через пряму номінацію, а через автентичні складові української ментальності, духовні традиції тощо. Україна для Б. Антоненка-Давидовича – ключова парадигма його свідомості та світогляду, батьківщина-мати, що виявляється у його творчості через різні складові цього концепту.

Україна – власні назви. Майже всі події творів Б. Антоненка-Давидовича відбуваються на території України, про що свідчать назви міст, містечок, селищ, річок, вулиць, площ та ін. У художніх текстах першого періоду творчості письменника відбилася його мала батьківщина – Охтирщина, що репрезентовано у романі «Нащадки прадідів», повістях «Смерть», «Печатка», оповіданнях «Останні два», «Синя Волошка», «Сонячні плями», «Просвітяни» та ін., тоді як події творів другого періоду творчості митця відбуваються загалом у Києві, який для персонажів його творів є «символом української державності, колицкою українського відродження <...> Саме в Києві втілювалися мрії багатьох поколінь про українську державність» (Жигун, 2010: 166), саме там персонажі творів були щасливими й натхненними тощо.

Головна вулиця столиці – Хрещатик, історія якої сягає доби Київської Русі, також є складовою концепту «Україна». У творах Б. Антоненка-Давидовича, зокрема в оповіданнях «Щастя», «Шурабура», новелі «Мертві не воскресають» та ін. деякі події відбуваються на цій вулиці.

Унікальність рецепції зазначеного концепту у творчості письменника засвідчує використання ним значимих історичних місць й пам'яток, зокрема Б. Антоненко-Давидович апелює до Софійської площі. Так, у романі «Нащадки прадідів», оповіданнях «Шурабура», «Завищені оцінки» та ін. митець репрезентує Софійську площу як невід'ємну (одна з центральних і найдавніших площ) частину Києва.

Письменник у творчому доробку художньо репрезентує головну ріку України – Дніпро, що є своєрідним містком між минулим й теперішнім, підсилює відчуття єднання з народом та його минулим, пробуджує родову пам'ять, апелює до історичного минулого тощо.

Як бачимо, територія України, її природні ресурси, історичні пам'ятки тощо є тлом, на якому відбувається більшість подій творів митця.

Україна – історичні події та особистості минулого. Репрезентація письменником історичних подій (Берестецька битва, Голодомор, Полтавська битва, революційна дійсність, проголошення універсалів Української Центральної Ради, пелюрівщина, діяльність просвітницьких товариств тощо) та діячів минулого є важливими складовими досліджуваного концепту. Так, у низці творів Б. Антоненко-Давидович апелює до гетьманів, військових та політичних діячів, які невіддільні від української історичної думки – Михайло Грушевський, Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Павло Полуботок, Іван Сірко, Тарас Трясило, Богдан Хмельницький та ін. Андрій Осадчий з повісті «Печатка» репрезентує кривий зв'язок з українською історією, промовляючи словами Богдана Хмельницького: «Буде так, як буде, а буде так, як Бог дасть» (Антоненко-Давидович, 1991: 367).

Т. Шевченко є ключовою постаттю як українського літературного процесу, так й історії України. Його творчість сприяла національному усвідомленню персонажів творів Б. Антоненка-Давидовича. Шевченкові ремінісценції є стрижневими у значній кількості творів письменника. Так, наприклад, його мотиви

у творчості Б. Антоненка-Давидовича проявляються у назві збірки «В сім'ї вольній, новій» (1960 р.), яка була написана від вражень подорожей Україною.

Б. Антоненко-Давидович використовує у своєму творчому доробку Шевченкові ідеї, апелює до його творів. Про Шевченківські традиції у творчості Б. Антоненка-Давидовича йдеться у наукових дослідженнях В. Дмитренка, С. Жигун, О. Крижановської, О. Хамедової та ін.

Вказівки на натхнення творчістю Т. Шевченка є в спогадах «Про самого себе», «Чому я пишу українською?», літературно-критичних нарисах «Парадокс епохи», «Страшний і по смерті» та ін. Письменник зазначає, що саме «Кобзар» став тією книгою, що кардинально змінила його ставлення до мови та рідного краю й спонукала до опанування української мови, надавала відчуття єднання з народом, з батьківщиною, усвідомлення свого коріння, без чого не можлива подальша самоідентифікація особистості. Тому життєвим й творчим постулатом Б. Антоненка-Давидовича правила слова з вірша Т. Шевченка «Доля».

В. Дмитренко констатує, що «Кобзар» став настільною книгою персонажів багатьох творів Б. Антоненка-Давидовича (Дмитренко, 2009: 113). У низці творів письменника персонажі у складні життєві періоди апелюють до творчості й постаті Т. Шевченка. Зокрема, у повісті «Смерть» у душі головного персонажа Костя Горобенка зосереджено боротьбу темних й світлих начал. Темна сторона тяжіє до комуністичної партії більшовиків (детально про це представлено у дослідженні «Концепт “сонце” vs архетип Тінь у повісті Б. Антоненка-Давидовича “Смерть”» (Білобровська, 2022)). Світла сторона душі Костя наповнена спогадами про минуле, коли він був активним діячем національного руху. Так, підсвідомо його думки линуть до дореволюційного періоду, коли він декламував твори Т. Шевченка, зокрема його вірш-послання «До Основ'яненка». Відомо, що у цьому вірші Т. Шевченко апелює до героїчного минулого батьківщини, зокрема запорізького козацтва, пробуджує національну свідомість українців. Інший епізод репрезентації творів поета у повісті «Смерть» означений думками Костя, коли він, Дружинін та Славина приїхали в село на з'їзд Рад. Цей епізод якнайкраще відтворює українську натуру Костя, яку він щосили хоче знищити шляхом «вольового устремління до психологічної своєї більшовизації» (Василенко, 1928: 71). Так, село справляє на нього приємне враження й у підсвідомості виривають Шевченкові слова: «Кучугури білих хат і зелена вовна осокорів, яворів та верб наганяли спокою та сумирності. Хотілось без думки дивитись перед себе і стежити, як усе твоє нутро сповнюється тишею і миром. Горобенко навіть повеселішав. Це дуже правдиво в Шевченка: «Село – і серце одпочине...»» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 104). Б. Антоненко-Давидович, апелюючи до цього вірша Т. Шевченка, відтворює душевний стан Костя, його щирі внутрішні інтенції (все ж таки він внутрішньо зорієнтований до всього українського), а також підсилює сприйняття реципієнтами сільського пейзажу й щасливого сільського життя в Україні. Ще одним прикладом запозичення Шевченкових слів є епізод, коли Кость намагається запевнити себе, що мусить вистрілити у заручника, й він чітко усвідомлює, що стрілятиме у «позавчорашнього самого себе» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 167). І тоді він намагається себе переконати, що чинить правильно, адже діятиме заради майбутнього партії: «Хіба ж можна зрівняти безмежні простори майбутнього соціалізму з чотирма стінами своєї хати, де “своя правда, і сила, і воля”!.. Твердо ступай тепер, Костю, вперед і бий без промаху» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 167). Б. Антоненко-Давидович саркастично використовує рядки з поеми «І мертвим, і живим...» з метою представити алогічність мислення Костя, засудити його асиміляцію, пристосовництво до чужоземної влади, замість бути зі своїм народом з метою його примирення й відродження. Як бачимо, у підсвідомості Кость Горобенко зберігає Шевченківську традицію, що була прищеплена родиною й засвоєна ним у дитячих й шкільних роках.

У творчому доробку Б. Антоненко-Давидовича використовує слова з «Кобзаря» Т. Шевченка як епіграф, що значно підсилює концепцію твору, сприяє якнайточнішій ілюстрації концепту. Зокрема, таку тенденцію простежуємо у спогадах «Київ гетьманський» (рядки епіграфу запозичені з твору «І мертвим, і живим...»), літературному репортажі «Там, де тіні забутих днів» («Гайдамаки»), оповіданні «Слово матері» («Якби ви знали, паничі...») та ін. В останньому творі знаковим видається номінація Б. Антоненком-Давидовичем передсмертних слів матері Івана заповітом. Вочевидь, письменник проводить паралель із «Заповітом» Т. Шевченка, який поет адресує своїм сучасникам й нащадкам. Так само й мати хлопця своє останнє святе слово присвячує сину, аби донести до глибин його свідомості слова: «З панами, сину, не водися, з багатими не знайся <...> Горнисть, дитино моя, до простих, до роботящих людей» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 196).

У драмі «Лицарі “абсурду”» товаришка Ніна займається вчителюванням й «принесла якое своєму учневі “Кобзаря”»; хлопчина зацікавився, попросив принести ще щось подібне. Я принесла йому дещо Грінченка» (Залеська-Онишкевич, 1994: 189). Як бачимо, дівчина заохочує дитину до вивчення національної історії творами Т. Шевченка й Б. Грінченка, бажає прищепити усвідомлення себе частиною українського народу тощо.

У романі «Нащадки прадідів», оповіданнях «Просвітяни», «Бабині казки», «Щастя» та ін. авторські візії щодо присутності Т. Шевченка у житті народу дещо суголосні: персонажі співають «Заповіт» й мають у своїх оселях портрет його автора. В оповіданні «Просвітяни» хтось, «запізнавшись, приніс із “Просвіти” великого Тарасового портрета в кожусі та шапці» (Антоненко-Давидович, 1991: 64). Недаремно у товаристві «Просвіта» був портрет Т. Шевченка, адже їх діяльність була спрямована на «боротьбу з народною темрявою та прищепленням національної свідомості» (Антоненко-Давидович, 1991: 58), що також репрезентує громадянську позицію українського класика. В оповіданні «Бабині казки» головний персонаж знайомить реципієнтів з оселями своїх бабусь. Так, у роменської баби Олени «у кімнаті на стіні обабіч дзигарів із зозулею висіли маленькі портрети Шевченка в кожусі та шапці й лейтенанта Шмідта, розстріляного за повстання на Чорноморському флоті» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 586).

Обізнаність з долею й творчістю Т. Шевченка представлено в особі Палі Степанівни Степури (Забийворота) з повісті «Справжній чоловік». Дівчина, складаючи вступний екзамен до кооперативного інституту, вагається у відповідях щодо Карла Маркса та його «Капіталу», Енгельса, Ньютона та ін. Однак, коли екзаменатор поставив питання про Шевченка, «Забийворота як не підскачить! Враз ожила і як горохом по столу: “Тарас Григорович Шевченко, син селянина-кріпака, народився в селі Кирилівці Звенигородського повіту на Київщині. Він змалку...”» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 191). Це є свідченням того, у родині Палі дбали про читання й шанували українське слово, а також мали портрет Шевченка.

Отже, в уяві персонажів творів Б. Антоненка-Давидовича Т. Шевченко та твори з його «Кобзаря» згуртовують до відстоювання інтересів народу, просвіщають та ін., що простежуємо у низці творів: романі «Нащадки прадідів», повістях «Смерть», «Справжній чоловік», оповіданнях «Слово матері», «Синя Волошка», «Просвітляни», «Бабині казки», «Щастя», «Завищені оцінки», «Чистка», драмі «Лицарі “абсурду”», нарисі «Україно, моя Україно», літературному репортажі «Землею українською» та ін.

Україна – національно-свідомі громадяни. Б. Антоненко-Давидович, гостро сприймаючи суспільно-політичні зміни та виклики епохи, близько спілкуючись з народом, розумів, що, насамперед, необхідною умовою для незалежного майбутнього батьківщини є виховання сильних духом й вольових громадян – патріотів України, які зможуть вивести її на новий щабель світового розвитку. Саме таких активних й національно-свідомих громадян, які заради суспільного блага нації готові до опору й боротьби навіть ціною власного життя, репрезентує письменник у низці творів.

Уже на початку літературної діяльності Б. Антоненка-Давидовича у драматичному творі «Лицарі “абсурду”» сформульовано провідну думку народу, який чинить супротив загарбницькій владі, словами головного персонажа Андрія: «Життя – се перш за все боротьба <...> Життя без боротьби – се не життя <...> Боротьба – се неминучий фактор людського життя» (Залеська-Онишкевич, 1994: 187). Відтак, члени підпілля (Андрій, Петро, Катя, Ніна та ін.) репрезентують відданість українській державі й проїняті ідеєю визволення українського народу від панування Російської імперії, переймаються українським питанням, вільним розвитком освіти й культури, шанують мову й звичаї тощо. Вони уособлюють тип сильної духом й мислячої людини, здатної на самопожертву (самозагибель) заради інтересів нації. З метою інтенсифікувати роль патріотично налаштованих громадян Б. Антоненко-Давидович уводить до своїх художніх текстів їх ідейних опонентів. Так, у творі «Лицарі “абсурду”» в опозиції до учасників підпільної організації, які займають активну громадську позицію, перебуває Тюрінов – російський громадський діяч й Марійка – наречена Андрія. Парадоксально, що вона також є членом підпілля, однак її думки розходяться з думками колег. Дівчина називає їх «лицарями абсурду, оборонцями опереточної мрії, якій сама історія давно вже підписала патент на смерть» (Залеська-Онишкевич, 1994: 190). Марія зневірилась у майбутньому української держави, втомилась від постійного партійного життя, змирилась з тим, що пануюча влада не зважає на їх культуру, самобутність тощо. Як бачимо, дівчина зреклася своїх ідеалів, проте її колеги сміливо продовжують вірити в ідею визволення України. Їх мета зорієнтована не лише на зовнішні гасла, прокламації тощо, а, насамперед, на духовний внутрішній стрижень, внутрішнє «Я».

Подібні інтенції простежуємо у романі «Нащадки прадідів» й оповіданні «Шурабуря». Так, у романі «Нащадки прадідів» Євген Барабаш «хоче себе віддати цілком справі визволення України, для нього воно вище всього» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 388). Його ідейним супротивником є його подруга й однокурсниця Люся Різниченко. Спочатку дівчина хоче підтримати й зрозуміти Женю та йде з ним у «Просвіту», однак у неї не виходить щиро проїнятися ідеями українства. І тоді їх життєві дороги розходяться. У драмі «Лицарі “абсурду”» щирю віру людей у величне майбутнє держави, та й загалом ситуацію опору, боротьби Марійка номінує абсурдом, а Люся вважає це «казкою, чарівною казкою <...> Що тільки для того й існує, щоб лишитись казкою й ніколи не бути дійсністю» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 323). Дівчина усвідомлює, що Євген уже більше ніколи не зможе полишити ідею визволення й відродження України. Не лише Люся є ідейним опонентом Євгена. Його україноцентричність також намагаються викоринити у родині. Так, його батько й старший брат Леонід, який є офіцером Російської армії, насміхаються з національної позиції юнака, його мови, зневажливо оцінюють його патріотичні поривання тощо. Від цього у Євгена формується відраза бути схожим та брата. Внутрішні національні почуття Жені настільки сильні, що він залишає батьківський дім й подається шукати підтримки серед інших людей, продовжуючи плекати ідеї визволення України.

В оповіданні «Шурабуря» Євген Шурабуря справою доводить свою відданість ідеї визволення України. Він дбає про матеріальне забезпечення української армії – охороняє інтендантський поїзд. До усвідомлення себе частиною української держави його призвела зацікавленість українською громадою, «Історія України-Руси» М. Аркаса, що відкрила «новий, незнаний досі світ, на який не можна було вже дивитись по-старому» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 272). Інодумцем патріотичних відчуттів Євгена є його кохана Марина. Дівчина кваліфікує світовідчуження Жені як «ефемерність українських фантазмагорій» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 273). Юнак не бачив раціонального сенсу переконувати Марину й, відтак, їх стосунки назавжди обірвались. Як бачимо, національний характер Євгена Шурабурі еволюціонує: від зацікавленості українською громадою до захисника України, для якого головним постає народ, вільна держава та її розвиток тощо.

Відтак, у творах «Лицарі “абсурду”», «Нащадки прадідів», «Шурабуря» у зв'язку з відсутністю порозуміння, через неприйняття дівчатами суспільно-політичних поглядів коханих головні персонажі розлучаються з ними. Це також проявляється в оповіданні «Слово матері».

У новелі «Сізо» вольовий характер й непохитну внутрішню віру репрезентовано в образі в'язня Петренка Черниша, якого осуджено як він сам кваліфікував «за Україну» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 50). Навіть у межовій ситуації чоловік не відмовився від національної ідеї, не відцурався від свого народу й мови. Він спілкувався чистою українською мовою чітко усвідомлював своє псевдообвинувачення й тому «тримався незалежно, мовби говорив не з начальником, а з таким же в'язнем, як і сам. Дивно, але це викликало пошану до нього, і, мабуть, через те Корж казав йому «ви», а не тикав, як усім іншим в'язням» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 49). Отже, у критичній ситуації стійкий національний характер надає сил, а патріотичні почуття у незалежної, внутрішньо вільної людини викликають повагу, допомагають вижити.

У літературному репортажі «Там, де тіні забутих днів» зі збірки «Землею українською» оповідач прибуває на Дніпропетровщину й знайомить реципієнта із завідувачем школи імені Т. Шевченка Півнем, який веде активне громадське життя, переймається національною політикою, самовіддано торує шлях українізації міста, свідомо пропагує українську культуру та ін.: «Він у Нікополі – стовп культури, він, власне, єдиний кит, на якому тримається вся освітня робота в Нікополі. Курси української – треба з Півнем порадитись, треба Півня закликати, запросити Півня викладати; Шевченкове свято – Півневі доручити сказати промову й організувати з аматорів концерт; капела кобзарів приїхала – Півень із ними злистувався і запросив» (Антоненко-Давидович, 1991: 601). Оповідач захоплений просвітницькою діяльністю освітянина й формулює таку сентенцію: «І Півень зовсім не винен, що спізнився родитись на двісті літ. Йому б – у Січі, а він – мову українську викладає» (Антоненко-Давидович, 1991: 604). Отже, пробудження національної свідомості й національна ідея були для цього учителя понад усе.

Як бачимо, персонажі творів Б. Антоненка-Давидовича перейняті ідеєю звільнення держави, національного єднання й відродження нації. Вони є головними персонажами у багатьох творах автора, навколо яких гуртуються інші персонажі. Для них характерний високий рівень національної свідомості, любов до батьківщини та народу, активна громадянська позиція та ін. Вони відстоюють інтереси свого народу, однак доля нації схожа на казку про ведмеда з роману «Нащадки прадідів»: «Один чоловік <...> купив на розвагу своєму синові ведмеда. Він замкнув його на ланцюг до стовпа і ось довгими днями волохатий невільник, брязкаючи своїми кайданами, ходив посеред двору навколо стовпа. Минуло багато часу. Ведмідь <...> протоптав навіть круглу стежку навколо стовпа, він усе шукав виходу на волю, а волі тої не було. Та хлопчиськові нарешті стало шкода закутого звіра й ось в одну ніч він викрав у батька ключ од ланцюга. Він побіг потай надвір і одімкнув ведмедеві залізного обруча. Ведмідь став вільний... А на ранок, коли хлопець вийшов подивитись на те місце, де ходив учора його улюбленець, він побачив дивовижну картину: вільний, без ланцюга, ведмідь, так само мотаючи головою і шукаючи волі, ходить навколо стовпа старою протоптаною стежкою... Хіба, панове-товариші, ми, українці, не подібні на цього ведмеда? Хіба не йдемо й ми, вільні, без кайданів, старими стежками?» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 374).

Б. Антоненко-Давидович зазначає, що первісний варіант цієї казки про ведмедика, що, «позбувшись фізичних ланцюгів, не міг визволитися від ланцюгів психологічних» (Самброс, 1988: 338). почув від свого товариша Ю. Самброса у «Червоній Просвіті» й вирішив собі запозичити її сюжет, про що зазначено у їх листуванні від 1928 року: «Хороша, Юро, казочка! Я її ще колись використаю, ба, як на те й ведмедик уже надто мені симпатичний і знайомий» (Самброс, 1988: 338).

Відтак, розуміння концепту «Україна» варіюється від суто суб'єктивних до суспільно-значущих, як-от: державотворення, творчість задля високої мети тощо.

Україна – образи кобзарів, козакування й чумакування. Саме ці види діяльності визначають українську самобутність та автентичність. Б. Антоненко-Давидович з особливим пієтетом ставиться до кобзарів. Так, в оповіданні «Де сходяться межі й немає меж» письменник репрезентує районний центр Велику Писарівку, що на Сумщині й знайомить реципієнтів з його мешканцями, зокрема старим сліпим кобзарем Мовчаном та його попередниками й учителями – Пасюгою й Кожушним. Письменник наголошує на унікальному значенні цих народних митців для історії й культури України: «Це вони, ці мандрівні музики-сліпці, донесли до нас із далекої давнини кобзу – наш національний музичний інструмент, зберегли історичні думи та пісні. Це їхні предки принесли з собою сюди, на Слобожанщину, на самий край української землі, з бурхливої гетьманщини свою чарівну кобзу, що не покидала їх» (Антоненко-Давидович, 1960: 60-61) ні в степу, ні серед хвиль тощо. Своім особистим ставленням до кобзарів Б. Антоненко-Давидович поділився у листі до Д. Чуба (Нитченка) від «04» жовтня 1972 року: «Я в Харкові 1917 року на Університетській гірці почув одну пісню сліпого кобзаря, що стала моїм життєвим девізом» (Антоненко-Давидович, 1986: 92).

Про своєрідний козакоцентризм у творчості Б. Антоненка-Давидовича, усвідомлення козацтва як органічної частини української держави, як символу прагнення до незалежності, оборони землі й народу, усвідомлення величчя воїна-козака у формуванні національної ідеї, активної життєвої позиції громадянина-патріота та ін. було висвітлено у публікації «Концепт “козак” як маркер національної ідентичності у творчості Б. Антоненка-Давидовича» (Білобровська, 2022), що вже була запропонована авторкою цієї наукової розвідки. У творах Б. Антоненка-Давидовича у нерозривному зв'язку з козацькими звичаями перебуває степ, що підтверджує «націєзорієнтовану художню свідомість» (Дмитренко, 2009: 193) письменника, його глибоку закоріненість у батьківську землю. Якнайяскравіше степ репрезентовано у нарисі «Україно, моя Україно» зі збірки «В сім'ї вольній, новій», літературному репортажі «Там, де тіні забутих днів» зі збірки «Землею українською», опосередковано в оповіданні «Брати Сатани» та ін.

В оповіданні «Просвітяни» Б. Антоненко-Давидович апелює до козацького минулого, що переплітається з чумацьким промыслом. Так, активісти охтирської «Просвіти» вирішили провести національне свято – маніфестацію на майдані. Вони позичили у земстві два дебелих воли й обмотали їх роги жовто-блакитними стрічками, напоїли й наділи ярма. Ці воли «мали йти на чолі процесії. За українським звичаєм. Як колись у козаків ще» (Антоненко-Давидович, 1991: 62) й тягти фуру. Загальновідомо, що воли через свою сумирну, покірну й працьовиту вдачу мають особливе значення для української культури. Віл символізує важку працю, терпіння, невибагливість, повільність, впертість, набожність, мир тощо. Їх використовували для виконання різної господарської роботи, зокрема запрягали у плуг або вози. Наші пращури, а потім у козацьку добу чумаки, цінували волів за їх надзвичайну витривалість та невибагливість, як до погодних умов, так і до їжі. Ці тварини могли довго працювати та перевозити важкі вантажі. Тому чумаки використовували волів як транспортний засіб, вирушаючи на них по сіль до Криму. Чумацький промысел був тісно пов'язаний з діяльністю козаків Запорізької Січі. Дослідники зазначають, що за своєю вдачею та духом чумаки нагадують козаків, а чумацьке візництво схоже на войовничий похід козаків.

Як бачимо, історично воли є одними з найулюбленіших тварин українців, образ яких оспіваний у фольклорі, зокрема йдеться про працьовитий й шляхетний образ козака й покірність вола.

Україна – українська мова, особистості й твори українських митців, фольклор. Національна мова й народна пісня є духовними компонентами концепту «Україна» у концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича. На думку письменника, саме мова зосереджує у собі духовний стрижень людини, внутрішню силу, сприяє усвідомленню себе частиною величного народу, концентрує національне чуття тощо.

Про те, що спілкування рідною мовою свідчить про повагу до свого роду й нації зазначено в оповіданнях «Слово матері» й «Бабині казки». Так, в оповіданні «Слово матері» мати виступає совістю хлопця й пробудженням його національної свідомості. У цьому творі Б. Антоненко-Давидович порушив питання про неможливість якісної національної освіти без державної мови. В оповіданні «Бабині казки» мірилом совісті оповідача Бориса стала баба Олександра, яка навчила його «роду й землі триматися» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 582). Баба суворо засуджувала російську мову онука: «До неї з “петушком” або віршиком “Вечер был, сверкали звезды” і не підходь! З-поміж своїх численних онучат вона явно недолюблювала мене і не раз казала: – Щоб отаке мале і вже не по-нашому базікало! І в кого тільки воно вдалось, отаке переко-типоло?» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.2: 582). Такий своєрідний комплекс меншовартості дещо пригнічував хлопця, однак ще з більшою силою спонукав його стати частиною величного народу з його багатого культурою. Відтак, така вибагливість й принциповість баби прищепили онуку любов до рідного слова, нації, історії тощо.

У романі «Нащадки прадідів», оповіданні «Шурабуря», драмі «Лицарі “абсурду”» кохані дівчата зневажливо розцінюють українську мову головних персонажів, що спричиняє гострі конфлікти, прірву між стосунками й національним обов'язком і, як наслідок, призводить до розриву стосунків. До переходу на українську мову юнаків спонукали внутрішні метаморфози, адже ця мова стала самоствердженням їх особистостей. Люсі Різниченко з роману «Нащадки прадідів» українські слова Євгена Барабаша «прикрим дисонансом вдерлись в уші і дошкульно замуляли там» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 281). Дівчина Євгена Шурабурі Марина не розуміє внутрішніх покликів, що змусили хлопця перейти на українську й вона не серйозно поставилась до того, що було дороге серцю Євгена, тому це спричинило кризу у їх стосунках. У драмі «Лицарі “абсурду”» Андрій, дискутуючи з Тюріновим щодо доречності спілкування українською мовою, формулює важливу сентенцію: «А що ж ви не розумієте мови того народу, серед якого живете й працюєте, то що ж?.. Мені здається, що для вас, як для громадського діяча, се надто велика недостача» (Залеська-Онишківич, 1994: 188).

Як бачимо, головні персонажі цих творів не сахаються своїх внутрішніх поривань, не зраджують батьківщину, не зневажають народ, не відмовляються від мови тощо. Вони вимушені відступити від кохання з русифікованими дівчатами з метою зберегти свою ідентичність.

Народна творчість, зокрема пісні також є смисловими маркерами концепту «Україна» у творах Б. Антоненка-Давидовича як національна духовна цінність народу. Пісня зорієнтована на виховання патріотичних почуттів, єднання поколінь, духовний розвиток, а також репрезентує звичаї та традиції пращурів, підсилює інтерес до культури тощо. Пісня є наскрізним елементом у творах письменника: романи «Нащадки прадідів» («Слава нашим козаченькам, нехай ворог гине», «Ой не шуми, луже, зелений байраче», «О ти, свята любов родини, / Ти нашу помсту уміцни», «До зброї, громадо, / Ставаймо в ряди», «Засвітали козаченьки», «Ой на горі та жінці жнуть», «Ой не світи, місяченьку»); «За ширмою» («Дударик», «Чого ж вода каламутна», «Налетіли сірі гуси», «Сидить голуб на березі», «Ой будеш ти, моя мати, тихо спати», «Гей, там за Дунаєм»); повістях «Смерть» («Ой у полі жито копитами збито»); «Семен Іванович Пальоха» («Чого, соловейку, / Смутен, невесел, / Головку повісив, / Зьорна не клюєш?»); «Молодому козакові мандрівочка пахне», «Хоч не рано почали, та багато утяли», «Та й лети, лети, чайко, / Та на другу пашу, / Бо вже ж твоїх часняток / Повкидали в кашу», «Чи ти чуєш, чоловіче, / Що вже півень кукуріче? / Чи не любиш, чи не хочеш, / Що вже мене не лоскочеш?»); оповіданнях «Щастя» («На Слободке єсть ворожка»); «Завищені оцінки» («Ой, у полі три криниченьки»); «Слово матері» («Дай нам, Боже, дай із неба, / Дай, чого нам більше треба, – / Дай нам миру і спокою / Під могутньою рукою»); «Бабині казки» («Заповіт», «Тече річка невеличка», «Козаченьку, куди йдеш», «Віє вітер, віє буйний»); «Шурабуря» («Де взялася шура-буря, вона ж того комарика з дуба здула»); «Не святі горшки ліплять» («Молодому козакові мандрівочка пахне»); «Пегас» («Ой Морозе, Морозенку»);

«Як соловейко став чижем» («Среди долины ровные»); «Камінь Довбуша» («Верховино, світку ти наш! / Гей, як у тебе тут мило! / Як ігри вод, плине тут час, / Свобідно, шумно, весело»); новелі «Сізо» («Та вже роки з двісті, як козак в неволі», «Стоїть явір над водою», «Заповіт») та ін.

Як бачимо, певні пісні повторюються у декількох творах, що засвідчує наскрізність цього інтертекстуального елементу як народної цінності українського народу. У народних піснях втілюється українська мудрість, звичаї, традиції, обряди, поетичне бачення дійсності, природи тощо. У художніх текстах Б. Антоненка-Давидовича пісня є органічною частиною творів й виконує декілька функцій: підтримує й підбадьорює дух у національно-визвольній боротьбі; пробуджує спогади й образи минулого; репрезентує внутрішній світ, почуття, емоції (як щасливі моменти й піднесені настрої, так і сум, журбу, тугу, занепокоєння); пробуджує національну свідомість, інтерес до героїчної боротьби й долі предків; розважає; є атрибутом календарно-обрядових свят та ін. Пісня виступає як данина українській традиції – співати під час праці, під час відпочинку, у дорозі тощо.

Україна – особливості довкілля. Підсилюючими компонентами концепту «Україна» у творчості Б. Антоненка-Давидовича є рослинний, тваринний й пташиний світ, характерний для території України. Так, у творах письменника у художньому переосмисленні репрезентовано: айстри, акації, берези, верби, груші, дуби, клени, осики, очерет, пшеницю, сливи, соняшники, сосни, смереки, тополі, чорнобривці, яблуні, явори, ясени, ялини та ін.; волів, ведмедів, коней, собак та ін.; лелек, журавлів, солов'їв, жар-птиць, синиць, горлиць, голубів, горобців, перепілок, зозуль, дятлів, диких гусей, качок, сов, орлів, галок, півнів, шулік, сорок, ворон та ін.

З точки зору висвітлення рослинного світу знакове місце належить оповіданню «Синя Волошка», назва якої репрезентує українську польову квітку блакитно-синього кольору. В Україні вона є квіткою-оберегом й втілює духовне коріння людини й красу народу, вірність етнічній спадщині предків, витонченість, тендітність й водночас простоту, ніжність тощо. Інколи цю квітку вважають суто українською через її символічність й значимість у народній уяві: «Символ життя, молодості, краси, скромності, простоти, доброти (вплітали її у вінок надії); одна з дванадцяти квіток повного українського вінка; у весільних піснях та обрядах символізувала дівочу ніжність і честь» (Жайворонок, 2006: 112).

В українському світосприйнятті волошка стала символом неба, окрасою хлібної ниви, адже за хліборобською традицією, коли закінчувались жнива, останній сніп прикрашали волошками й ставили дома в кутку. Також синя волошка є розповсюдженим візерунком в орнаменті народної вишивки, зокрема сорочок й рушників, а волошковий цвіт порівнюють з очима коханих. Як бачимо, волошка в Україні якнайкраще відтворює національний колорит, народні вірування, календарно-обрядові свята тощо. Так, Василь, головний персонаж оповідання «Синя Волошка», називає дівчину Саню Синьою Волошкою через колір її очей, які нагадують йому сині польові квіти – волошки. Такі асоціації хлопця обумовлені не тільки синім кольором очей дівчини, а й характером, натурою Сані. У його рецепції Синя Волошка є «світлим ідеалом жінки» (Кузьмін, 2019: 477). Її юнацьку наївність й довірливість, простоту душі слід кваліфікувати не як недолік, а як унікальність. Те, що дівчина зголосилась на самопожертву заради суспільного блага, репрезентує не лише її виховання на Шевченківських традиціях, а й апелює до народної символіки самої квітки, на чому прагнув наголосити письменник.

Красу української природи також репрезентовано у повісті «Семен Іванович Пальоха» (зокрема письменник акцентує увагу на чорнобривцях, які посадила донька Семена Івановича Дуня. Ці квіти є символом українського народу, рідної землі, домівки, дитинства, батька й матері), збірці «Землю українською» та ін. Відтак, довколишній світ (природа) виступає органічною частиною концепту «Україна» в уяві Б. Антоненка-Давидовича.

Україна – українські народні звичаї й традиції. Концепт «Україна» корелює з народними звичаями й традиціями, зокрема гостинністю й гастрономічним дискурсом українців. Репрезентація українських страв надає художнім текстам Б. Антоненка-Давидовича національної специфіки. Ці страви смакують по-особливому, зокрема український борщ, оселедець, сало, печене м'ясо, картопля, присмачена вишкварками, каші, вареники з сиром / черешнями та сметаною, молоко тощо. Для персонажів творів Б. Антоненка-Давидовича характерно за прийомом їжі випити чарку горілки або наливки.

Персонажі творів письменника по-особливому ставляться до криниць, символ якої глибоко закорінений у національному світогляді українського народу. Криничну воду завжди презентують як свіжу, прохолодну, джерельну, що співвідноситься з молодістю, здоров'ям, очищенням тощо.

Зовнішність персонажів творів письменника є автентичною й також тяжіє до народної традиції. Наприклад, портрет коханої дівчини лікаря Постоловського з роману «За ширмою» Марії Хоменко – «чорнява», «кароока» та її ім'я – Маруся вказують на фольклорні витoki цього образу. Лист від дівчини, що органічно вплетений у сюжетну лінію твору, презентує риси її характеру: відвертість, вихованість, мудрість, ніжність, скромність, тактовність, шляхетність, щирість, «естетичну чутливість» (Хамедова, 2008: 78) тощо. Образ й зовнішність чоловіка у творах Б. Антоненка-Давидовича паралельно з жіночими образами також наслідують українські звичаї й традиції, зокрема козацьку культуру. Такий образ представлено, наприклад, в оповіданні «Просвітяни» (Карпо Хведорович «погладив козацького вуса, мотнув енергійно чубом») (Антоненко-Давидович, 1991: 59).

Компліменти й привітання українців репрезентують наслідування етнокультурних традицій й співвідносяться з особливостями їх національного характеру, світоглядними уявленнями й віруваннями тощо. Так,

у повісті «Печатка» на маленького сина Дунди Осадчий говорить: «Зате хлопець росте який, козак – не хлопець!» (Антоненко-Давидович, 1991: 366). Це варто тлумачити як традиційний український комплімент батькам, що їх підростаючий син є кмітливою й допитливою дитиною, нащадком відважних козаків. Подібні інтенції простежуємо в оповіданні «Крижані мережки», коли дядько Євлантій привітався зі своїм племінником: «Здоров, козаче!» (Антоненко-Давидович, 1991: 145).

Україна – автентичний національний побут. Національним вбранням українців є вишиванка. Українська вишиванка має глибоку історію створення й розвитку, що сягає періоду Трипільської культури, Київської Русі, козацтва та ін. Цей одяг вважається символом України, її культурним й генетичним кодом, родовою пам'яттю, що зберігає, шанує й примножує традиції предків. У творах Б. Антоненка-Давидовича персонажі одягнені у вишиті сорочки, що засвідчує їх українозорієнтованість, чистоту душі, єдність родового коріння, національну ідентичність тощо. Письменник не лише апелює до вишиваних сорочок, а репрезентує у своїх творах й вишиті рушники, які прикрашають сакральні місця й предмети (портрети, фотографії тощо) в оселях персонажів. Б. Антоненко-Давидович зображує не тільки національну вишиту сорочку як елемент вбрання, а й інші національні предмети одягу українців – жупан, сині шаровари, мазепинку, червоні чоботи, очіпки, сап'янці тощо.

Національний декоративно-ужитковий колорит яскраво представлено у збірці «В сім'ї вольній, новій». Зокрема, у нарисі «Де сходяться межі й немає меж» Б. Антоненко-Давидович презентує увазі реципієнтів білі хати, глечик як національний предмет посуду та ін., що є виявом української звичаєвості, життєвого укладу. У нарисі «Україно, моя Україно» письменником представлено гончарні вироби – куманці, ведмедики та ін., різьблення по дереву, вбрання, зокрема керсетки та ін.

Україна – мати. Цей смисловий маркер можна вважати одним із найсильніших у концептосфері творчості Б. Антоненка-Давидовича. Якнайяскравіше це репрезентовано у романі «За ширмою», де під образом матері лікаря Постоловського письменник метафорично зобразив батьківщину – Україну.

У спогадах Є. Сверстюк зазначає, що Б. Антоненко-Давидович надмірно, безмежно любив рідну Матір (Україну). Так, на думку письменника, його сучасники – сини й доньки України забули про свій обов'язок перед батьківщиною, а натомість вимагали любові до себе. Тому, за «їхнім галасом всі відчували мовчання матері, стражденної, зневаженої, забутої серед клопотів і обов'язків. Для Б. Антоненка-Давидовича це було відчуття тривожне – відчуття симптомів виродження синів через брак великого обов'язку і великої любові» (Сверстюк, 1993: 224). Б. Антоненко-Давидович був відданий та вірний українській культурі, мові, духу. Усе своє життя митець відчував й жив справжньою щирою любов'ю до батьківщини й тому передав нащадкам «її тепло у своїй книжці (мається на увазі «За ширмою» – уточнення наше – К. Б.) – як заповіт живим. Прихований, як потаємний гріх любові – у світі нормованої уваги до казенних святинь» (Сверстюк, 1993: 225). Письменник глибоко шанував своє коріння й державу й ніколи не думав про зневагу до інших народів й культур, про національну ненависть й гніт, утиск прав і свобод тощо. Як зазначає у спогадах М. Коцюбинська: «Він знав, що не можна любити людство, забувши про рідну матір. Знав, що така «любов» – облуда і лжа» (Залеська-Онишкевич, 1994: 82). Б. Антоненко-Давидович не міг приховати свою щирю любов до батьківщини, тому у романі метафорично репрезентував її в образі матері, адже у ті роки писати про це відкрито було небезпечно для його життя та його родини, наголосивши, що для кожної людини любов до матері та вітчизни має бути величною, натхненною, такою, що її зректися не можна. Мудру життєву настанову наприкінці твору висловлює Ходжаєв Олександр Івановичу: «Ми всі в боргу перед нашими батьками й нашою Батьківщиною. Тільки народ може поквитати наші борги. Йому й сплачуємо – він безсмертний!» (Антоненко-Давидович, 1999. Т.1: 625).

На думку В. Дмитренко, узвичаєння кореляції образу матір/ Україна, «покинутої, забутої рідними дітьми, які не мають бажання чи можливості щось змінити на краще» (Дмитренко, 2009: 184) належить Т. Шевченку, для творчості якого характерним образом матері є узагальнюючий образ і Пречистої Діви Марії, і матері-України, і матері-кріпачки тощо. Щира любов Шевченка до України – це віддана любов сина до матері.

Висновки. Отже, аналіз творчого доробку Б. Антоненка-Давидовича з метою дослідження специфіки вираження концепту «Україна» та його смислових маркерів свідчить про те, що він є ключовим у творчій спадщині митця й есплікується в етнокультурному фокусі через власні назви; історичні події та особистості минулого; національно-свідомих громадян; образи кобзарів, козакування й чумакування; українську мову, особистості й твори українських митців, фольклор; особливості довкілля; українські народні звичаї й традиції; автентичний національний побут. Найвищий вияв концепту «Україна» зосереджено у сакральному образі матері.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у висвітленні концепту «воля» у творчості Б. Антоненка-Давидовича.

Список використаних джерел:

1. Антоненко-Давидович Б. Д. В сім'ї вольній, новій: оповідання й нариси. Київ: Радянський письменник, 1960. 107 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Д. Двісті листів Б. Антоненка-Давидовича / уклад. Д. Чуб. Мельбурн: Ластівка, 1986. 272 с.
3. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори в 2 т. Київ: Наук. думка, 1999. Т.1: Повісті та романи / вступ. ст., упорядкув. та прим. Л. С. Бойка. 744 с.
4. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори: в 2 т. Київ: Наук. думка, 1999. Т.2: Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування / упорядкув. та прим. Л. С. Бойка. 656 с.

5. Антоненко-Давидович Б. Д. Твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1991. Т.1: Оповідання; повісті; літературний репортаж / упоряд. Я. Тимошенко, Б. Тимошенко. 747 с.
6. Білобровська К. О. Концепт «козак» як маркер національної ідентичності у творчості Б. Антоненка-Давидовича. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022. Вип. 2 (97). С. 7–19. DOI: 10.35433/philology.2(97).2022.7-19
7. Білобровська К. О. Концепт «сонце» vs архетип Тінь у повісті Б. Антоненка-Давидовича «Смерть». *Філологія початку XXI сторіччя: традиції та новаторство*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30 вересня–1 жовтня 2022 р., м. Київ. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 7–12. DOI: 10.36059/978-966-397-263-3/01
8. Василенко В. За життя розплата тільки кров'ю. *Критика*. 1928. №5. С. 63–82.
9. Дмитренко В. І. Б. Д. Антоненко-Давидович у літературному процесі 20-30 х років: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 1997. 24 с.
10. Дмитренко В. І. Творчість митців об'єднання «Ланка»-МАРС у літературному процесі першої третини ХХ століття: аспекти перцепції та рецесії: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01. Луганськ, 2009. 403 с
11. Дмитренко В. І. Європейська зорієнтованість письменників «Ланки»-МАРСу у контексті літературної дискусії 1925-1928 рр. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність*. №. 9. 2017. С. 96–106.
12. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
13. Жигун С. В. Спогад про Київ у малій прозі Бориса Антоненка-Давидовича. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 4. С. 162–168.
14. Крижановська О. О. «Ланка»-МАРС та «Серапіонові брати»: порівняльно-типологічний аспект: монографія. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2021. 352 с.
15. Кузьмін М. Р. Екзистенціальна парадигма прози Б. Антоненка-Давидовича. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2019. № 3 (55). С. 470–479. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-470-479
16. Лицар неабсурдних ідей Борис Антоненко-Давидович: збірка споминів, листів і малодоступних творів / ред. Л. М. Залеська-Онишкевич. Б. м.: Бібліотека журналу «ЧАС», 1994. 224 с.
17. Самброс Ю. Щаблі. Мій шлях до комунізму: мемуарні нариси. Нью-Йорк: Сучасність, 1988. 417 с.
18. Сверстюк Є. Блудні сини України. Київ, 1993. 256 с.
19. Хамедова О. А. Роман Б. Антоненка-Давидовича «За ширмою»: рецидиви соціалістичного канону. *Вісник Донецького університету. Сер. Б: гуманітарні науки*. 2008. Вип. 1. С. 75–82.

References:

1. Antonenko-Davydovych, B. D. (1960). V simi volnii, novii [In the family free, new]: opovidannia u narysy. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. 107 p. [in Ukrainian].
2. Antonenko-Davydovych, B. D. (1986). Dvisti lystiv B. Antonenka-Davydovycha [Two Hundred Letters by B. Antonenko-Davydovych] / uklad. D. Chub. Melburn: Lastivka. 272 p. [in Ukrainian].
3. Antonenko-Davydovych, B. D. (1999). Tvory v 2 t. [Works in 2 Books]. Kyiv: Nauk. dumka. T.1: Povisti ta romany / vstup. st., uporiadkuv. ta prym. L. S. Boika. 744 p. [in Ukrainian].
4. Antonenko-Davydovych, B. D. (1999). Tvory: v 2 t. [Works in 2 Books]. Kyiv: Nauk. dumka. T.2: Sybirski novely. Opovidannia. Publitsystyka. Spohady. Lystuvannia / uporiadkuv. ta prym. L. S. Boika. 656 p. [in Ukrainian].
5. Antonenko-Davydovych, B. D. (1991). Tvory: u 2 t. [Works in 2 Books]. Kyiv: Dnipro. T.1: Opovidannia; povisti; literaturnyi reportazh / uporiad. Ya. Tymoshenko, B. Tymoshenko. 747 p. [in Ukrainian].
6. Bilobrovska, K. O. (2022). Kontsept «kozak» yak marker natsionalnoi identychnosti u tvorchosti B. Antonenka-Davydovycha [The concept of «kozak» as a marker of national identity in B. Antonenko-Davydovych's creation]. *Visnyk Zhytomirskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky*. Vyp. 2 (97). P. 7–19. DOI: 10.35433/philology.2(97).2022.7-19 [in Ukrainian].
7. Bilobrovska, K. O. (2022). Kontsept «sontse» vs arkhetyup Tin u povisti B. Antonenka-Davydovycha «Smert» [The concept of «sun» vs the archetype of Shadow in B. Antonenko-Davydovych's story «Smert» («Death»)]. *Filolohiia pochatku XXI storichchia: tradytsii ta novatorstvo*: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 30 veresnia–1 zhovtnia 2022 r., m. Kyiv. Lviv-Torun: Liha-Pres, P. 7–12. DOI: 10.36059/978-966-397-263-3/01 [in Ukrainian].
8. Vasylenko, V. (1928). Za zhyttia rozplata tilky krovuiu [For life, retribution is only in blood]. *Krytyka*. №5. P. 63–82. [in Ukrainian].
9. Dmytrenko, V. I. (2017). Ievropeiska zoriientovanist pysmennykiv «Lanky»-MARSu u konteksti literaturnoi diskusii 1925-1928 rr. [The European orientation of the writers of «Lanka»-MARS in the context of the literary discussion of 1925-1928 years]. *Literaturny svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist*. №. 9. P. 96–106. [in Ukrainian].
10. Dmytrenko, V. I. (1997). B. D. Antonenko-Davydovych u literaturnomu protsesi 20-30-kh rokiv [B. D. Antonenko-Davydovych in the literary process of the 1920s and 1930s]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kyiv. 24 p. [in Ukrainian].
11. Dmytrenko, V. I. (2009). Tvorchist myttsiv obiednannia «Lanka»-MARS u literaturnomu protsesi pershoi tretyny XX stolittia: aspekty pertseptsii ta retseptsii [The creativity of Artists of the Association «Lanka»-MARS in the Literary Process of the First Third of the XX Century: Aspects of Perception and Reception]: dys. ... d-ra filol. nauk: 10.01.01. Luhansk. 403 p. [in Ukrainian].
12. Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury [The signs of Ukrainian ethnoculture]: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira. 703 p. [in Ukrainian].
13. Zhyhun, S. V. (2010). Spohad pro Kyiv u malii prozi Borysa Antonenka-Davydovycha [The memory of Kyiv in short prose by Borys Antonenko-Davydovych]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriia: Lihvistyka i literaturoznavstvo*. Vyp. XXIII. Ch. 4. P. 162–168. [in Ukrainian].

14. Kryzhanovska, O. O. (2021). «Lanka»-MARS ta «Serapionovi braty»: porivnialno-typolohichni aspekt [«Lanka»-MARS and «Serapionovi braty»: comparative-typological aspect]: monohrafiia. Kyiv: TOV NVP «Interservis». 352 p. [in Ukrainian].
15. Kuzmyn, M. R. (2019). Ekzystentsialna paradyhma prozy B. Antonenka-Davydovycha [The existential paradigm of B. Antonenko-Davydovych's prose]. *Prykarpatskyi visnyk NTSh. Slovo*. № 3 (55). P. 470–479. DOI: 10.31471/2304-7402-2019-3(55)-470-479 [in Ukrainian].
16. Lytsar neabsurdnykh idei Borys Antonenko-Davydovych (1994) [The knight of non-absurd ideas Borys Antonenko-Davydovych]: zbirka spomyniv, lystiv i malodostupnykh tvoriv / red. L. M. Zaleska-Onyshkevych. B. m.: Biblioteka zhurnalu «ChAS». 224 p. [in Ukrainian].
17. Sambros, Yu. (1988). Shchabli. Mii shliakh do komunizmu [The steps. My way to communism]: memuari narysy. Niu-York: Suchasnist. 417 p. [in Ukrainian].
18. Sverstiuk, Ye. (1993). Bludni syny Ukrainy [The prodigal sons of Ukraine]. Kyiv. 256 p. [in Ukrainian].
19. Khamedova, O. A. (2008). Roman B. Antonenka-Davydovycha «Za shyrmoiu»: retsydyvy sotsrealistychnoho kanonu [B. Antonenko-Davydovych's novel «Za shyrmoiu» («Behind the curtain»): relapses of the socialist realist canon]. *Visnyk Donetskoho universytetu. Ser. B: humanitarni nauky*. Vyp.1. P. 75–82. [in Ukrainian].